

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo,

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani

MEDNARODNI ZNANSTVENI SIMPOZIJ

ob 130. obletnici rojstva prof. dr. Nika Županiča

Ljubljana, 1. december 2006

PROGRAM

1. DEL

Moderator: **asist. Peter Simonič**, Filozofska fakulteta UL, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana

10.00

Uvodni pozdrav: **dr. Božidar Jezernik** dekan Filozofske fakultete,

dr. Rajko Muršič, predstojnik Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo

10.15-10.30

Akad. dr. Petar Vlahović, Beograd, Republika Srbija

Etnogeneza balkanskih naroda u naučnom delu profesora Nika Županiča

10.30 - 10.40 diskusija

10.40 - 10.55

Dr. Christian Promitzer, Institut für Geschichte, Abteilung für südosteuropäische geschichte, Karl Franzens Universität, Graz, Avstrija

Niko Zupanić u naučnom svetu svojega doba

10.55 - 11.05 diskusija

11.05 - 11.20

Miha Zadnikar, dipl. etnolog in prof. sociologije

Antropolog med uvidom in utopijo: Niko Županič v spektru med biologističnim jugoslovenstvom in humanističnim unitarizmom

11.20 -11.30 diskusija

11.30 -11.45

Dr. Božidar Jezernik, Filozofska fakulteta UL, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana

Antropolog, ki pride v vas, da bi ljudem meril glave.

11.45-11.55 diskusija

12.15-12.30

Veronika Zupanič-Kralj, Ljubljana in dr. ¹**Veronika Kralj-Iglič** ¹Medicinska Fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana

Niko Zupanič in njegov boj za identiteto Slovencev

12.30-12.40 diskusija

12.40 -12.55

Dr. Rajko Muršič, Filozofska fakulteta UL, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana

Antropološke razsežnosti začetkov študija etnologije na ljubljanski univerzi pod Nikom Županičem

12.55-13.05 diskusija

13.05 -13.20

Dr. Predrag Novaković, Filozofska fakulteta UL, Oddelek za arheologijo, Ljubljana

Arheološki pogledi in vsebine pri Niku Županiču

13.20 -13.30 diskusija

2. DEL

Moderatorka: **asist. Alenka Bartulović**, Filozofska fakulteta UL, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana

14.30 -14.45

Vesna Dušković, Etnografski muzej u Beogradu, Republika Srbija

"Beogradske godine" Nike Županiča

14.45 -14.55 diskusija

14.55 -15.10

Dr. Jože Hudales, Filozofska fakulteta UL, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana

Muzejstvo in muzeologija Nika Županiča

15.10 -15.20 diskusija

15.20 -15.35

Dr. Živa Deu, Fakulteta za arhitekturo, UL Ljubljana

Večplasten pomen Županičeve osvetlitve slikarja Antona Ažbeta

/tudi kot izhodišče za prenovu slikarjeve rojstne hiše/

15.35 -15.45 diskusija

15.45 -16.30

Dr. Marija Makarovič, Ljubljana

Spomini na prof. dr. Nika Županiča

16.30 - 16.40 diskusija

POVZETKI

Akad. dr. Petar Vlahović

Etnogeneza balkanskih naroda u naučnom delu profesora Nika Županića

Profesor Niko Županić je oko 60 godina proveo u radu na nauci. Bio je naš prvi školovani etnolog i antropolog. Objavio je nekoliko stotina studija i rasprava među kojima vidno mesto zauzimaju rasprave o proučavanju etnogeneze.

Županić je u proučavanju etnogeneze balkanskih naroda otkrio neolitsku, praistorijsku, alarodsku, hetitsku ili pelazgjsku podlogu koja je živela u južnim delovima Balkanskog poluostrva. Ovu etničku podlogu, po Županiću, predstavljaju Pelazgi koji pripadaju najstarijem („sui generis“) balkanskom etničkom sloju.

Posle Pelazga, prve sigurnije etnički određene grupe na Balkanskom poluostrvu, po Županiću, predstavljaju Jelini, Frižani, Mižani, Tračani i Iliri. Rimljani su takođe nekoliko vekova predstavljali poseban etnički supstrat. Njihova kulturna obeležja su delimično prihvatili „Vlasi“ koji su u Makedoniji i Srbiji, u vreme turske okupacije, pod mimikrijom grčkog imena i jezika, kao Aromuni i Cincari, ušli u pojedina gradska naselja. Albansko stanovništvo, obuhvaćeno nepristupačnom jadranskom obalom na jednoj i planinama: Prokletijama, Šarom i Pindom na drugoj strani, takođe je bilo u izvesnoj meri zahvaćeno procesima romanizacije i slovenizacije. Po dolasku Slovena na Balkansko poluostrvo i njihovim susretom sa romanizovanim starosedeocima, za izvesno vreme na balkanskim prostorima nije bilo većih etničkih potresa. Poreklo i sastav današnjeg stanovništva Balkanskog poluostrva se, po Županiću, može promatrati samo u okviru etno-antropološke povezanosti čitave Evrope, Azije i Severne Afrike. Na ovo upućuje uglavnom i danas uočljiva kombinacija dinarske, alpske, nordijske i istočno evropske (baltičke) rasne komponente u čiji sastav, s manjom ili većom primesom, ulaze orijentalidi, mongolidi, turanidi, negridi i ostali, o čemu će biti više reči u integralnom saopštenju.

Dr. Christian Promitzer

Niko Županić u naučnom svetu svojega doba

Arhivske građe Slovenačkog Etnografskog muzeja nama dozvoljavaju da neprekidno pratimo naučnu delatnost Nike Županića dok je bio direktor ove ustanove od 1923. do 1940. godine. Ovaj mirodopski vremenski razmak je uokviren od dva svetska rata i predstavlja vrhunac Županićeve stvaralačke snage. Samo tada mu je bilo moguće da dugoročno planira svoje naučne strategije, mada se njegova glavna želja, da postane prvi profesor za etnologiju na ljubljanskom univerzitetu ispunila tek na kraju ovog perioda.

Ove godine otprilike obilježavaju vreme opstanka prve Jugoslavije tako da možemo iz sahranjene Županićeve korespondencije s kolegama iz Slovenije i drugih delova zajedničke države da utvrdimo ulogu, koji je on imao u tadašnjim naučnim krugovima na nacionalnom (slovenačkom) i na državnom (jugoslovenskom) nivou.

Županić je bio vrlo aktivan i na međunarodnom planu, bio je u kontaktu sa kolegama iz tri kontinenta. Tu je bila njegova glavna strategija, da realizuje »slovensku uzajamnost« na naučnom polju što se vidi iz njegove prisutnosti i saradnje na Kongresima slovenskih etnografa i geografa. Na drugoj strani bio je prinuđen da pozicionira svoju naučnu delatnost, koja je bila u duhu integralnog jugoslavizma, prema nemačkoj nauci koja je tada dominirala u centralnoj, istočnoj i jugoistočnoj Evropi. To se pokazuje osobito u drugoj polovini 30ih godina, kada je Treći Rajh nastupao sve ofanzivnije.

Pohranjene građe kazuju, da je Županič bio jedan od poslednjih istinskih polihistora. Kako njegov interes seže od prastanovnika Balkanskog poluostrva, preko prvih nosioca imena »Srba« do etnografskih običaja i »rasnih obilježja« Bele Krajine, tako je raznovrstan krug njegovih sagovornika koje je često spojila samo njegova ličnost.

Miha Zadnikar, dipl. etnolog in prof. sociologije

Antropolog med uvidom in utopijo: Niko Županič v spektru med biologističnim jugoslovenstvom in humanističnim unitarizmom

Z gledom Županičeve kariere polihistorja in politika se nam slej ko prej odstirajo tudi prenekatera temeljna vprašanja iz antropološke epistemologije. Niko Županič je živel izjemno bogato in raznoliko življenje. Takšen je bil zaradi svoje delovne osebe, svojega angažmaja, takšen je bil tudi spričo tistih »objektivnih okoliščin« prve polovice XX. stoletja, ki jih gre prepoznavati skozi historične premene državnih tvorb; trk ideologemov; množične vojne; ekonomijo časa. Kako se akademik-antropolog obnaša v situaciji, ko imperiji-države-narodi-etnije-skupnosti-prebivalstvo-individui hitro menjajo svoje zunanje, a najprepoznavnejše in zelo bistvene, usodne attribute: obsege; razsežnosti; identitete; meje? Kako antropolog v vrvežu teh silnih premen zre v svoje lastno poznavanje etničnih zgodovin – kako z njimi upravlja, kam krmari stroko, svoj vsakdan? Ga to poznavanje obvaruje pred ideološko zaslepljenostjo, pred zgodovinsko odgovornostjo? Je želja po politični spremembi upravičen znak antropološke odprtosti? Kdaj je bil Niko Županič kot političen subjekt tudi političen antropolog? Mar je meja antropološke vede pravzaprav meja v ambiciji, ki zadeva etično vprašanje, kdo in kdaj lahko drugemu določa meje? Kdo so Županičevi »Srbohrvati«, kdo »Slovenci« za njegovega življenja in poprej? Ali ima, navsezadnje, antropolog »Balkanec« na Balkanskem polotoku že *à priori* prav poseben status in mu kompleksno védenje o kompleksnih pojavih morda podeljuje kakšne »posebne naloge«?

Dr. Božidar Jezernik

Antropolog, ki pride v vas, da bi ljudem meril glave.

Profesor Niko Županič se je v zgodovino etnologije in antropologije na Slovenskem vpisal kot ustanovitelj Slovenskega etnografskega muzeja in njegov prvi urednik, kot ustanovitelj prve slovenske etnološke periodične publikacije Etnolog in njen prvi urednik ter kot ustanovitelj oddelka za etnologijo.

Nenavadno in zato toliko bolj zanimivo vprašanje je odnos slovenskih etnologov in antropologov do profesorja Županiča. Čeprav nesporno izredno zaslužen za uveljavitev in razvoj etnologije in antropologije, je danes on sam in njegovo delo slabo poznano. Ko smo se pred leti odločali, da bi počastili spomin na prvega profesorja sedanjega Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo s tem, da bi po njem poimenovali novo knjižno zbirko, je ideja pri nekaterih naletela na močan odpor.

Profesor Županič je v svojih delih obravnaval predvsem balkanska ljudstva in njihovo kulturo, torej tematiko, ki je bila v slovenskih deželah, podobno kot v avstrijskem svetu, le slabo poznana. Za številne Slovence se je namreč »temni« Balkan začel brž tam za Novim mestom. Na začetku 20. stoletja so Županičeve – kot se je podpisoval takrat – študije veljale za curiosum, za delo idealista-čudaka, ki »Kranjec moj mu osle kaže«. Zvezda »sanjavega Ilirca« je zablestela po koncu prve svetovne vojne, ko so Slovenci ugotavljali »dandanes smo pa več ali manj vsi Ilirci«.

Veronika Zupanič-Kralj in dr. ¹Veronika Kralj-Iglič

Niko Zupanič in njegov boj za identiteto Slovencev

Identiteto Slovencev lahko pojmuje kot stanje zavesti polja neke skupnosti, ki je zaradi sobivanja in skupne kulture v sedanosti ali pa v preteklosti med seboj povezana. Identiteta te skupnosti je pomembna za njen razvoj in je v sedanem času prav tako aktualna kot je bila na začetku 20. stoletja. Vprašanje, ki se pojavlja pri oblikovanju identitete Slovencev, je, ali je boljša rešitev v submisivni ali v svobodni vlogi glede na druge skupnosti, pri čemer imata obe rešitvi določene pozitivne in negativne posledice. Iz življenja in dela Nika Županiča je razvidno, da se je zavzemal za rešitev, v kateri bi bili Slovenci čim bolj svobodni in čim manj submisivni. V Beli Krajini, kjer se je rodil in kjer je preživel otroštvo, je spoznal uspešno sožitje skupnosti različnih izvorov balkanskih narodov. Po soočenju s položajem Slovencev v širšem evropskem prostoru (kar je doživel že med študijem na Dunaju in kasneje med svojim znanstvenim in političnim delovanjem), je bilo njegovo delo usmerjeno k temu, da bi prikazal pomen bivanja in kulture Slovencev v svetu in pomagal, da bi se Slovenci uveljavili v mednarodnem prostoru kot enakopravni. Pri uresničevanju tega cilja je videl rešitev v povezovanju s skupnostmi balkanskega polotoka in ne s skupnostmi germanskega izvora. Tako prizadevanje za identiteto Slovencev priča njegovo politično delovanje pri nastajanju kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, pa tudi objavljena dela iz različnih področij humanistike, v katerih je predstavil svoje rezultate preučevanja izvora in lastnosti skupnosti, ki so prebivale na Balkanu in njihove kulture. V prispevku bodo navedena nekatera dejstva, s katerimi bi skušali pojasniti povezavo med raznoliko tematiko njegovega dela, izpostavljen pa bo tudi pomen in vloga njegove misli ob aktualnem vključevanju Slovencev v sodobno mednarodno skupnost.

Dr. Rajko Muršič

Antropološke razsežnosti začetkov študija etnologije na ljubljanski univerzi pod Nikom Županičem

Ohranjeni dokumenti o študijskem programu, ki ga je v študijskem letu 1940-41 zasnoval Niko Županič, pričajo o zelo širokem komparativnem obsegu študija, njegovih neizgledljivih antropoloških vsebinah in multidisciplinarnosti. Že sam naziv študijskega programa in samega oddelka, tj. etnologija z etnografijo, izpričuje epistemološko pozicijo nosilnega profesorja, ki je svoje široko polje zanimanja učinkovito prenesel v pedagoško prakso.

Avtorja ne bo zanimala kakovost in količina opravljenih predavanj, temveč bo razpravljal o antropološki širini predmetnika, ki je vključeval fizično antropologijo, splošno etnologijo, geografsko-komparativne prikaze narodov in njihovih kultur, jezikoslovje in jezike, arheologijo, zgodovino, muzeologijo, pedagogiko in (antropo)geografijo. Čeprav se pri zasnovi predmetnika, kolikor nam je znano, Niko Županič ni zgedoval po ameriški štirinogi antropologiji, je zasnoval predmetnik, ki je videti antropološki v najzlahnejšem pomenu besede.

Dr. Predrag Novaković

Arheološki pogledi in vsebine pri Niku Županiču

Delovanje Nika Županiča na preseku med antropologijo, etnologijo, etimologijo, zgodovino, arheologijo in zgodovino umetnosti lahko v marsičem označimo kot patriotsko motiviran projekt. Pogosta značilnost takega pristopa – tudi pri Županiču – je svojevrsten »holizem«, katerega izvor lahko poiščemo v tradiciji domoznanstva in antropogeografije, ki je na začetku 20. stoletja veljala za eno od temeljnih ved, ki združuje naravo in kulturo človeštva. Na Županiča je še posebej vplival koncept antropogeografije južnoslovanskih narodov in Balkana srbskega geografa J. Cvijića, čigar patriotska nota se je še posebej ujemala s političnim in kulturnim delovanjem N. Županiča. V mednarodnem kontekstu bi lahko svojevrstno analogijo za Županiča videli v liku in delovanju R. Virchowa. V Županičevem znanstvenem delu arheologija vsekakor ni

predstavljala središčne vede. Resda se je precej ukvarjal z antičnim in prazgodovinskim obdobjem, toda v ta obdobja je največkrat vstopal iz drugačnih perspektiv: antropološke, etnološke, etimološke...in zaradi tega je ves čas ostajal na robu arheologije in njegov vpliv na razvoj te vede pri nas je ostal zelo omejen. Županiča so v arheoloških kontekstih zanimala predvsem vprašanja etnogeneze jugoslovanskih ljudstev in njihova najstarejša zgodovina, kjer je prispeval nekaj izvirnih razprav, ki pa vendarle niso pustile trajnega pečata. Razlog temu je verjetno treba iskati v Županičevi relativno nekritični in ne dovolj reflektirani aplikaciji raziskovalnih metod drugih ved v arheoloških kontekstih, pa tudi v dejstvu, da so se po drugi svetovni vojni jugoslovanske nacionalne arheološke šole, zlasti v prazgodovinski in srednjeveški arheologiji, konstituirale pretežno na novo, na konceptih in tradicijah, precej drugačni od predvojnih.

Vesna Dušković

”Beogradske godine” Nike Županiča

”Beogradske godine” Nike Županiča obuhvataju period 1908 – 1913. godine. U tom vremenu bio je muzealac, paleoetnolog, antropolog (fizički), istoričar, etnolog i političar. Čime se zapravo najviše bavio, i koliko je bio uspešan u tome, kao i koliko su iskustva stečena tokom tih godina uticala na njegov budući rad, pokušaće da se odgovori u ovom radu koristeći arhivske podatke, objavljene tekstove o njemu, kao i neke njegove radove.

Dr. Jože Hudales,

Muzejstvo in muzeologija Nika Županiča

Izsledki nekaterih nedavnih raziskav kažejo, da je bila Županičeva vloga v pregledih razvoja slovenske etnologije doslej nekoliko podcenjena, kljub njegovim nedvomnim zaslugam za ustanovitev etnografskega muzeja, za ustanovitev revije Etnolog in za uveljavitev širokega koncepta dela muzeja, ki naj bi postal "matica etnografskega, antropološkega in umetnostnofolklornega dela". Leta 2004 je sicer Christian Promitzer že podrobno osvetlil pomen in vlogo Nika Županiča pri nastajanju in razvoju današnjega Slovenskega etnografskega muzeju od ustanovitve do leta 1940, vendar bom v svojem podrobneje osvetlil še nekatere Županičeve muzejske in muzeološke pobude in razmisleke.

Niko Županič sicer ni zapustil podrobno razdelanih konceptov podobe bodočega muzeja, kot npr. njegov asistent Stanko Vurnik, vendar je iz nekaterih njegovih kratkih prispevkov ali iz arhivskega gradiva, ki ga hrani Slovenski etnografski muzej, vendarle razvidno, da Županičeva »muzejska vloga« ni bila povsem marginalna. Vsekakor se je dobro zavedal skromnosti in pomanjkljivosti svojega muzeja in hkrati zelo sodobno opredelil funkcije etnografskih muzejev, ki sodijo po njegovem med najpomembnejše kulturne ustanove svojega časa, ker »zbirajo legitimacije naroda ter njegovega življenja...“ Večkrat je poročal o prostorski stiski v muzeju in zahteval dovolj veliko poslopje za »smotrno razvrstitev gradiva, tako da bi lahko imela vsaka slovenska pokrajina svoj oddelek. Muzej bi moral imeti dovolj narodopisnega blaga drugih narodov.« Poleg tega je izrazil tudi željo po muzeju z večjim parkom, v katerem bi lahko uredili muzej na prostem – vanj pa »postavili slovenske hiše raznih tipov ter pokazali značilnosti kulturnega življenja najbolj učinkovito«. To Županičevo muzeološko pobudo za opuščanje kolekcijskega načina prikazovanja, ki je tedaj prevladovalo, ter zavzemanje za bolj uravnotežen in vsebinsko zaokrožen pokrajinski koncept, za vključitev »narodopisnega blaga drugih narodov«, predvsem pa za ustanovitev muzeja na prostem pa bi lahko označili za Županičev največji domet v muzeološkem delu etnografskega muzeja, pri čemer seveda ne moremo mimo dejstva, da je bil prav on najbolj zaslužen za nastanek institucije.

Dr. Živa Deu

Večplasten pomen Županičeve osvetlitve slikarja Antona Ažbeta

/tudi kot izhodišče za prenavo slikarjeve rojstne hiše/

V zavedanju stopnjevanja okolje uničujočega razvoja bo moral človek, kot ugotavlja nestor slovenske filozofije in psihologije prof. dr. Anton Trstenjak, ne samo pospešeno razmišljati o preživetju vrste, ki se imenuje homo sapiens, ampak bo moral to tudi vedno bolj biti. Tudi v oblikovanju grajenih struktur. To pa pomeni, da bo morala arhitekturna veda v načrtovanju lastnega umetnostnega in znanstvenega razvoja, s ciljem ustvarjanja boljših bivalnih razmer od današnjih, ponovno izpostaviti človeka. Njegovo merilo in široko paleto vzporednih zahtev, s katerimi bo omogočeno preživetje vrste in bo dosežena visoka kakovost bivanja.

Nov izziv, ki od arhitektov zahteva, poleg že utečenega interdisciplinarnega dela, tudi upoštevanje določenih spoznanj drugih strokovnjakov: od arheologov, antropologov, etnologov, ekologov, psihologov, sociologov in tako dalje. Naslonitev na raziskave antropologov in etnologov je še posebej pomembna pri arhitekturnem oblikovanju stavb, ki imajo za narod in narodovo kulturo posebno vrednost. Med stavbe s tako vrednostjo sodi tudi rojstna hiša slikarja Antona Ažbeta, ki je bila nedavno prenovljena z namenom utrditve spomina in vedenj o delu za slovensko umetnost pomembnega moža. Izpeljava arhitekture, ki v prostoru oznanja slikarjev dom, z delno restavracijo, sanacijo in dodanim novim, ni bila mogoča brez poznavanja ne samo slikarjevih del, ampak tudi njegove podobe, ki jo je v teoretskem spisu z naslovom Spomini na slikarja Antona Ažbeta (Županič, 1959) dragoceno predstavil dr. Niko Županič.

Dr. Marija Makarovič

Spomini na prof. dr. Nika Županiča

Avtorica, ki je bila učenka prof. dr. Nika Županiča na oddelku za etnologijo v letih 1949 do 1953, je v krajšem prispevku nanizala nekaj bežnih spominov na profesorja Županiča. Prispevek zaključuje z besedami: » Že med študijem na oddelku za etnologijo, ko sem brala njegove iskrive razprave in kasneje, ko sem se občasno srečevala s profesorjem Županičem, sem vedno znova prihajala do precej nelagodnega spoznanja, da se je nemogoče približati kaj šele doseči raven njegovega vsestranskega humanističnega znanja in njegovega lucidnega znanstvenega razmišljanja.

Ljubljana, december 2006

Izdala: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5

Zanj: Predstojnik izr. prof. dr. Rajko Muršič

Organizacijski odbor: Mojca Bele, Mihaela Hudelja, dr. Mirjam Mencej, dr. Rajko Muršič

Uredila in oblikovala: Mihaela Hudelja